

Center judovske kulturne dediščine
Sinagoga Maribor

24. 4. 2015, ob 10.00

KAMNITE SOLZE

Ob 71-letnici množičnih deportacij prekmurskih Judov (1944–2015) (predavanje)

Po srednjeveških izgonih Judov iz slovenskih dežel (leta 1496 iz Štajerske in Koroške, leta 1515 pa še iz Kranjske) zasledimo na zdajšnjem slovenskem ozemlju vnovično močnejšo prisotnost Judov v drugi polovici 18. stoletja v Prekmurju. V tej deželi, ki je bila zgodovinsko vezana na Ogrsko, so bili Judje v posebnem položaju, njihovo naseljevanje pa so vse do sredine 19. stoletja podpirali nekateri veleposestniki. Tretjina jih je živela v Murski Soboti, tretjina v Lendavi in tretjina po vaseh, kjer so bili trgovci, mesarji in krčmarji. Leta 1889 je bilo na območju Prekmurja že 1107 Judov. V obeh večjih mestih (in tudi v Beltincih, ki so bili pomembnejša naselbina) so zgradili sinagoge in veliko sodelovali pri gospodarskem razvoju. Pospeševali so razvoj mnogih panog in s kapitalom omogočili zgraditev in razvoj industrijskih obratov v Murski Soboti in še bolj v Lendavi. Bili so nosilci mnogih kulturnih pobud in pripomogli so k napredku pokrajine ob Muri. V tragediji holokavsta med drugo svetovno vojno so doživeli skoraj popolno uničenje. Od njih so ostali le še ostanki ostankov. Lendava je danes že mesto brez Judov, v Murski Soboti jih je le peščica. Holokavst je bil za prekmurske Jude usoden, »judovsko vprašanje« je bilo v tej pokrajini »rešeno«. S predavanjem želimo historično osvetliti posledice genocida, kritično analizirati in argumentirati odnos domačinov in širšega okolja do redkih judovskih prebivalcev po letu 1945 ter predstaviti obseg in globino javnega in zgodovinskega spomina na nekdanjo judovsko skupnost 71 let po množičnih deportacijah v taborišča smrti.

I. HISTORIČNA DEJSTVA

V drugi polovici 19. stoletja je postajalo judovsko prebivalstvo v Prekmurju ekonomsko vse močnejše in vedno bolj vplivno. V obeh največjih mestih, v Murski Soboti in Lendavi, so pomembno prispevali h gospodarskemu razvoju in napredku. V Lendavi je bil odločilen njihov vpliv pri razvoju gospodarstva, tudi industrije in denarništva. V bistvu je ves gospodarski razvoj mesta slonel na peščici podjetnih Judov, ki so imeli v rokah tudi edini denarni zavod – Dolnjelendavsko hranilnico. V Murski Soboti so bili nosilci razvoja trgovine (vključno z veletrgovino) in obrti (tudi tiskarstva). V obeh mestih so pospeševali kulturni razvoj, nekaj pa jih je opravljalo intelektualne poklice. Kot zanimivost naj omenimo, da se na političnem področju v glavnem niso izpostavljali. Po prvi svetovni vojni se je število Judov v Prekmurju zmanjšalo. Nekateri so odšli tudi zaradi priključitve te pokrajine k novi državi SHS, saj so bili močno navezani na Madžarsko. Med obema svetovnima vojnama so bili slovenski Judje priključeni najprej zagrebški verski skupnosti oziroma občini, leta 1929 pa izraelski verski občini Murska Sobota, kar potrjuje moč tamkajšnje judovske skupnosti. Po statističnih podatkih je leta 1921 živelo v kraljevini SHS 64.159 Judov, od tega 860 na Slovenskem. Največ jih je bilo v Prekmurju: v Lendavi 259 in v Murski Soboti 179. Po popisu iz leta 1931 je bilo na območju Dravske banovine 820 Judov, od tega 269 v Murski Soboti in 207 v Lendavi.

II. MNOŽIČNE DEPORTACIJE 1944 IN NJIHOVE POSLEDICE

Prekmurski Judje so po aprilskem napadu sil osi na Kraljevino Jugoslavijo najprej doživeli kratkotrajno nemško okupacijo, nato pa živeli pod madžarskimi okupacijskimi oblastmi. Aprila 1941 so člani kulturbunda in Nemci kratek čas ropali njihovo premoženje, po dodelitvi Prekmurja k Madžarski pa so se zadeve dokaj umirile. A razmere so se radikalno spremenile po nemški okupaciji Madžarske, ko so oblast prevzeli nacisti in začeli izvajati načrtno čiščenje judovskega prebivalstva tudi na ozemlju, ki ga je okupirala Madžarska, torej tudi v Prekmurju. Odločne in usodne čistke judovskega prebivalstva v Prekmurju so se začele spomladi 1944. Aprila 1944 so v Lendavi in Murski Soboti zbrali največjo skupino prekmurskih Judov in jih 26. aprila 1944 odpeljali najprej v Čakovec, od tam pa v Nagykanizso, od koder so jih ves teden v vagonih vozili v

Birkenau, kjer je bilo zbirno mesto za največje taborišče smrti – Auschwitz. Tja so prispeli konec aprila in v začetku maja (2. 5. 1944). Ta, prvi velik transport prekmurskih Judov je štel 367 ljudi. Večina je v Auschwitzu končala življenjsko pot 21. in 22. maja 1944, preživela je le peščica. Drugi, nekoliko manjši val deportacij je bil še jeseni 1944. Od praktično vseh interniranih prekmurskih Judov se jih je po končani drugi svetovni vojni domov vrnilo le 65. To so bili le ostanki nekdanje ekonomsko močne in družbeno vplivne judovske skupnosti. Postopoma so se povsem porazgubili.

III. IZBRIS JUDOV IZ JAVNEGA, DRUŽBENEGA IN ZGODOVINSKEGA SPOMINA

K izbrisu prekmurskih (slovenskih) Judov iz javnega in družbenega spomina so pripomogli tudi ukrepi povojnih oblasti in z njimi povezani problemi, še zlasti nacionalizacija premoženja. Judovsko premoženje je po vojni leta 1945 delilo usodo premoženja, pridobljenega pri zaplembah in nacionalizaciji; te so namreč doletele tudi druge premožnejše državljane. Pri odvzemu premoženja pa ni bila odločilna nacionalna, verska ali rasna pripadnost, pač pa zgolj razredna. Zato ne preseneča, da so marsikaterega Juda razglasili za osebo nemške narodnosti ali celo za člana kulturbunda in ga razlastili na podlagi odloka predsedstva Avnoja z dne 21. novembra 1944 o prehodu sovražnikovega imetja v državno last. Paradoksalno je bilo, da so Judom premoženje leta 1941 zaplenili fašisti oziroma nacisti (Ljubljana, Maribor), po vojni pa še komunisti, prvi zaradi nacistične zakonodaje, komunisti pa predvsem zato, ker naj bi bili nekateri slovenski Judje Nemci (v Prekmurju pa Madžari).

O odnosu povojnih oblasti do ostanka nekdanje močne in vplivne prekmurske judovske skupnosti zgovorno priča tudi porušitev sinagoge v Murski Soboti leta 1954. Ta soboška sinagoga je bila zgrajena v letih 1907 in 1908, na njenem mestu pa je bil pozneje postavljen stanovanjski blok; domačini ga še danes imenujejo »židovski«. Tudi odnos do sinagoge iz leta 1866 v Lendavi, ki se je k sreči ohranila in zdaj deluje kot muzej holokavsta, je bil zelo mačehovski, da o rušenju lendavske judovske šole konec devetdesetih let (torej že v samostojni demokratični Sloveniji) ne govorimo posebej. Bila je edini takšen ostanek judovske dediščine na Slovenskem.

Dr. Marjan Toš

Predavanje organiziramo v sklopu projekta *Kamnite solze*, ki ga je v letih 2014–2016 podprla Mednarodna zveza za spomin na holokavst – IHRA. Programe CJKD Sinagoga Maribor podpira tudi Mestna občina Maribor.

Projekt *Kamnite solze* je zasnoval Center judovske kulturne dediščine Sinagoga Maribor, ki projekt tudi vodi.

Partnerji projekta so Frekvenca, socialno-kulturno združenje nemirnih in aktivnih, Društvo Terne Roma – Mladi Romi, Ustanova dr. Šiftarjeva fundacija, Kulturno društvo člen 7 za avstrijsko Štajersko, Inštitut za judovsko zgodovino Avstrije.

INŠTITUT ZA JUDOVSKO ZGODOVINO AVSTRIJE

| Institut für jüdische
Geschichte Österreichs |

V projekt se vključujejo tudi številne druge organizacije iz Slovenije in tujine.